

GRZEGORZ RADŁOWSKI

Białystok

**„RUCH POROZUMIENIA NARODOWEGO”
NA BIAŁOSTOCZYZNIE W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH
XX WIEKU. ZARYS PROBLEMATYKI**

Narastające trudności społeczno-gospodarcze w latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku rodziły w społeczeństwie polskim uczucia marazmu, powodowały zanikanie obywatelskiej aktywności i były przyczyną napięć społecznych¹. Polacy byli ogarnięci apatią, nie wierzyli w zdolność władzy do reform. Taki stan petryfikowała sytuacja postępującego uwiądnienia instytucji, służących do wyrażania i realizowania interesów ludzi, na przykład samorządu robotniczego i związków zawodowych². Wśród Polaków stopniowo dojrzywała świadomość rosnącej niewydolności systemu oraz pogłębiało się przekonanie, że socjalizm coraz bardziej zaprzeczał ideałom, które w jego imieniu głoszone. Momentem kulminacyjnym okazał się rok 1980. Kolejny kryzys polityczny rozpoczyna masowe strajki w całym kraju, zwłaszcza na Wybrzeżu, gdzie zawiązuje się Międzyzakładowy Komitet Strajkowy. Efektem protestów były porozumienia sierpniowe podpisane w Szczecinie, Gdańsku i Jastrzębiu-Zdroju. W porozumieniach zaakceptowanych przez władze PRL znalazły się postulaty ekonomiczne, ale także polityczne, z których najważniejszym było utworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”³.

¹ Zob. szerzej: J. Eisler, *Marzec '68*, Warszawa 1995. Także: Idem, *Grudzień '70*, Warszawa 1995; Także: J. Kofman, W. Roszkowski, *Transformacja i postkomunizm*, Warszawa 1999, s. 71.

² K. B. Janowski, *Demokracja socjalistyczna w koncepcjach polityczno-programowych PZPR*, Warszawa 1989, s. 249–250.

³ T. G. Ash, *Polska rewolucja. „Solidarność” 1980–1981*, Warszawa 1990, s. 41–69. Także: W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia świata po 1945 r.*, Warszawa 2002, s. 331.

W sytuacji społeczno-politycznego kryzysu w gremiach kierowniczych Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej zastanawiano się nad powołaniem formuły organizacyjnej, ideowej i politycznej, która zdobywałaby poparcie i uznanie dla polityki partii. Odbywający się w 1981 roku IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR uznał za niezbędne ukształtowanie nowej formuły „Frontu Porozumienia Narodowego”, która miała zastąpić niewydolny Front Jedności Narodowej. Koncepcji tej nie zdołano zrealizować w jej pierwotnej formie, ponieważ pod koniec roku diametralnie zmieniła się sytuacja polityczna w kraju. Momentem krytycznym stały się wydarzenia z 13 grudnia 1981 roku. Wprowadzono stan wojenny na terenie całego kraju⁴.

W nowej sytuacji politycznej, w jakiej znalazła się Polska pod koniec 1981 roku, władze państwowe PRL zadecydowały o wytyczeniu nowej formuły urzeczywistniającej idee „porozumienia narodowego”. Nowa inicjatywa miała mieć charakter „płaszczyzny współdziałania”, nawiązującej do wcześniejszych koncepcji frontów narodowych. Według założeń partii nowy ruch miał być wielką płaszczyzną ogólnonarodowego porozumienia w realizacji socjalistycznej odnowy, a równocześnie przymierzem sił rozsądku i obywatelskiej odpowiedzialności w walce przeciw zagrożeniom wspólnego dobra. W założeniach partii głównym celem frontu porozumienia narodu stawało się ratowanie „zagrożonej Ojczyzny, przezwyciężenie kryzysu społeczno-politycznego oraz kontynuowanie socjalistycznych przeobrażeń ustrojowych”⁵. Władze zdecydowały, iż nowy ruch miał być organizowany z inspiracji członków PZPR z udziałem legalnie działających przedstawicieli partii i organizacji politycznych. W trakcie wewnątrzpartyjnych dyskusji uznano, iż „marksistowsko-leninowska partia klasy robotniczej musi spełniać przewodnią rolę w nowym ruchu, urzeczywistniając ją w partnerskiej współpracy z pozostałymi partiami politycznymi i współdziałając ze stowarzyszeniami świeckich katolików i chrześcijan”⁶.

Idee nowego ruchu realizowano w formie Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego (OKON)⁷. Podstawowym celem powoływania OKON-ów,

⁴ Jego wprowadzenie wedle K. B. Janowskiego wskazywało na niezdolność systemu politycznego socjalizmu do przeciwstawienia się, przy użyciu procedury polityczno-perswazyjnej, próbom zakwestionowania jego ideowo-politycznych zasad oraz reguł i mechanizmów strukturalno-funkcjonalnych. K. B. Janowski, *Polska 1981–1989. Między konfrontacją a porozumieniem. Studium historyczno-politologiczne*, Warszawa 1996, s. 5.

⁵ IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR, 14–20 lipca 1981 r. *Podstawowe dokumenty i materiały*, Warszawa 1981, s. 116.

⁶ J. Kuciński, *Geneza PRON*, Warszawa 1985, s. 66.

⁷ L. Sowa, *Od drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej, Wielka historia Polski*, Tom 10, pod red. S. Grodzkiego, J. Wyrozumskiego, M. Zgórnika, s. 307.

było „udzielanie pomocy władzom państwowym w rozwiązywaniu rozmaitych problemów na szczeblu lokalnym, podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw, jednoczenie wokół linii odnowy szerokiego rzesz społeczeństwa polskiego poprzez skupienie wszystkich patriotycznych sił społeczeństwa, które pragną aktywnie włączyć się do realizacji programu i działalności Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego oraz szerokiego obywatelskiego poparcia celów powołania i działania Rady, tzn. usunięcia groźby upadku państwa, przyśpieszenia wyjścia z kryzysu oraz złagodzenia trudności ciężących na warunkach życia obywateli”⁸. Uczestnicy ruchu zobowiązali się do wspierania działań podejmowanych przez Wojskową Radę Ocalenia Narodowego oraz Terenowe Komitety Obrony Kraju i Wojskowe Grupy Operacyjne poprzez pobudzenie i organizowanie różnego rodzaju inicjatyw oraz działań obywatelskich, służących realizacji celów i zadań nakreślonych przez radę w miastach, wsiach, osiedlach i zakładach pracy⁹. Podstawę programową działalności Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego stanowiło przemówienie Wojciecha Jaruzelskiego i proklamacja WRON z 13 grudnia 1981 roku. Inicjatorzy tworzący komitety musieli z całą mocą podkreślać, iż WRON „zdecydowana jest kontynuować linię porozumienia z każdą siłą stojącą na gruncie nadrzędnych interesów socjalistycznego państwa, a jednocześnie z całą konsekwencją zwalczać będzie te siły, które takiemu porozumieniu chcą przeszkadzać”¹⁰.

Kierując się instrukcjami płynącymi z Warszawy, instancje terenowe PZPR na Białostocczyźnie rozpoczęły działania mające na celu powołanie Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego na terenie województwa. Z apelem o ich tworzenie zwrócił się Komitet Wojewódzki PZPR w Białymstoku. „Zwracamy się do wszystkich Obywateli naszego miasta, do wszystkich ludzi dobrej woli – twórzmy OKON-y. Niech staną się one początkiem autentycznego frontu zgody i pojednania narodowego – płaszczyzną współpracy i działania wszystkich patriotów”¹¹.

⁸ B. Mikołajczyk, *Konkretny kształt porozumienia narodowego. Obywatelskie Komitety Ocalenia Narodowego*, „Trybuna Ludu” 1982, nr 149. Także: APB PRON RW Bi, sygn. 1: Cele powoływania Komitetów Ocalenia Narodowego. Odpis, k. 1.

⁹ J. Kuciński, *Geneza...*, op. cit., s. 67.

¹⁰ APB PRON RW Bi, sygn. 1: Cele powoływania Komitetów Ocalenia Narodowego. Odpis, k. 1.

¹¹ *W obronie demokracji i odnowy. Plenum KW PZPR w Białymstoku*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 10, s. 6.

Na apel władz jako pierwsi w województwie białostockim odpowiedzieli mieszkańcy Hajnówki, którzy już w połowie stycznia 1982 roku powołali Miejski Komitet Ocalenia Narodowego. 23 stycznia 1982 roku w Białymstoku zebrała się grupa 43 osób, która stworzyła Miejski Komitet¹². W tym okresie w Białymstoku zaczęły się także organizować osiedlowe Obywatelskie Komitety Ocalenia Narodowego. Jako pierwszy zawiązał się OKON w dzielnicy Skorupy – Przemysłowa. Na jego czele stanął emerytowany pracownik „Samopomocy Chłopskiej”, działacz PZPR Czesław Adamski, który skupił wokół siebie kilkadziesiąt osób, przeważnie mieszkańców dzielnicy¹³.

Władzy zależało także na organizowaniu ruchu w miejscach pracy, zwłaszcza tam, gdzie prężnie działała zdelegalizowana Solidarność. Inicjatywa powoływania OKON w zakładach pracy należała do kolektywu partyjnego, który był inicjatorem spotkań rozpoczynających działalność ruchu. Jako pierwszy w Białymstoku zawiązano Zakładowy OKON w Kolejowych Zakładach Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Dźwigowych w Białymstoku – Starosielcach¹⁴. Następne komitety powołano w Białostockim Przedsiębiorstwie Budowlanym PL w Białymstoku, Fastach i Birunie. Na posiedzeniach inicjujących działalność OKON uczestnicy podkreślali poparcie dla sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej kraju oraz wzywali do wspierania poczynań WRON¹⁵.

Dzielenie się doświadczeniami oraz wymiana poglądów na temat roli i miejsca OKON w społeczeństwie w okresie stanu wojennego były tematem spotkania przewodniczących komitetów ocalenia narodowego z województwa białostockiego. Zjazd ten odbył się 26 lutego 1982 roku w Akademii Medycznej w Białymstoku. Uczestniczyli w nim także przedstawiciele wojewódzkich władz partyjnych i wojskowych. Zebrani ocenili pozytywnie dotychczasową działalność OKON na Białostocczyźnie oraz społeczno-polityczną sytuację

¹² APB PRON RW Bi, sygn. 1: Odezwa Miejskiego OKON w Białymstoku, k. 5. Także: *Powstał Miejski Komitet Ocalenia Narodowego*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 17, s. 1.

¹³ *Władze wysłuchują osiedlowych bolączek*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 179, s. 2.

¹⁴ *Obywatelskie Komitety Ocalenia Narodowego rozpoczynają działalność*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 9, s. 1.

¹⁵ Prezydium na tym posiedzeniu wydało ogłoszenie „Wzywa się wszystkich pracowników, którym na sercu leży dobro kraju i przedsiębiorstwa, którzy wskazują zrozumienie i poparcie dla sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej oraz tworzenia warunków do normalnej, rzetelnej i spokojnej pracy, a tym samym wspierają poczynania WRON do zapisywania się do OKON w naszym przedsiębiorstwie”. APB, PRON RW Bi, sygn. 1: Protokół z powołania Zakładowego Komitetu Ocalenia Narodowego w Białostockim Przedsiębiorstwie Budowlanym w Białymstoku 29.01.1982 r., k. 7.

w regionie. Wzywali także do dalszego zacieśniania współpracy pomiędzy poszczególnymi komitetami¹⁶.

Czynne działania PZPR, które wspomagane były przez bratnie stronnictwa oraz komisarzy wojskowych, przyczyniły się do rozwoju ilościowego Obywatelskich Komitetów Ocalenia Narodowego. Do końca kwietnia 1982 roku w województwie białostockim założone zostały 3 miejskie komitety oraz 15 miejsko-gminnych, 33 gminne, 47 wiejskich, 57 zakładowych i 12 osiedlowych¹⁷. W Białymstoku OKON-y działały w 27 zakładach pracy oraz na 19 osiedlach. Komitety w początkowym okresie działania podejmowały zazwyczaj inicjatywy w zakresie handlu, porządkowania osiedli, oddziaływania wychowawczego w środowisku (spotkania z weteranami, działaczami ruchu robotniczego, z młodzieżą). Ich członkowie sporządzali także rejestry młodzieży uczącej się i niepracującej. W tym okresie uczestnikami ruchu w województwie białostockim były 2343 osoby¹⁸.

Kolejnym etapem budowania „frontu porozumienia narodowego” było przyjęcie 20 lipca 1982 roku w Warszawie na posiedzeniu Komisji Współdziałania PZPR, ZSL i SD z udziałem świeckich stowarzyszeń wyznaniowych Stowarzyszenia PAX, Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, Polskiego Związku Katolicko-Społecznego – „Deklaracji w Sprawie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego”, która kończyła początkowy okres działania Obywatelskich Komitetów Odrodzenia Narodowego. Dokument ten zawierał podstawowe założenia dotyczące funkcjonowania ruchu¹⁹. Postulował zjednoczenie w ramach organizacji „wszystkich patriotów polskich w celu podjęcia dzieła wyprowadzenia kraju z kryzysu, utrwalenia w świadomości i praktyce społecznej socjalistycznych ideałów sprawiedliwości społecznej, ludowładztwa, praworządności i godności człowieka”. Na wstępie deklarowano „otwartość dla wszystkich, którzy uznają podstawowe zasady ustrojowe, bez względu na przynależność organizacyjną i światopoglądową, a także dla tych, którzy w trudnym okresie kryzysu zagubili się, stali się bierni”. W PRON nie było miejsca dla „przeciwników socjalizmu i socjali-

¹⁶ APB, PRON RW Bi, sygn. 1: Oświadczenie przewodniczących OKON województwa białostockiego, k. 12. Także: *Wznośmy gmach narodowej zgody*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 41, s. 1–2.

¹⁷ APB, PRON RW Bi, sygn. 47: Informacja na temat aktualnych problemów i stanu obywatelskiego ruchu odrodzenia narodowego w województwie białostockim, k. 3.

¹⁸ APB, PRON RW Bi, sygn. 47: Informacja na temat aktualnych problemów i stanu zorganizowania obywatelskiego ruchu odrodzenia narodowego w województwie białostockim, k. 1. Także: sygn. 1: Miejskiego Komitetu Ocalenia Narodowego z dn. 25.04.82, k. 17.

¹⁹ L. Sowa, *Od drugiej...*, op. cit., 307.

stycznej odnowy, (...) tych, którzy traktują naród i państwo, jego niepodległość i bezpieczeństwo jako kartę w grze politycznej, służącej nie polskim interesom”. Ruch stać się miał „najszerszym forum dyskusji politycznych, (...) forum konsultacji społecznych, w czasie których obywatel, środowiska, organizacje będą wyrażały swe poglądy”²⁰.

Podpisanie 20 lipca 1982 roku „Deklaracji w sprawie powołania PRON” było impulsem dla białostockich sygnatariuszy porozumienia do powołania struktur ruchu na szczeblu wojewódzkim. 16 sierpnia 1982 roku na posiedzeniu Wojewódzkim Komisji Współdziałania PZPR, ZSL, SD, w którym wzięli udział także przedstawiciele Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodowej oraz Stowarzyszenia PAX, ukonstytuowała się w Białymstoku Tymczasowa Wojewódzka Rada PRON, do której weszły 22 osoby desygnowane przez sygnatariuszy. Na tym spotkaniu przedstawiono cele oraz główne założenia PRON. Zebrani jednogłośnie przyjęli zaproponowaną kandydaturę prof. Mariana Szamotowicza, dyrektora Instytutu Położnictwa i Chorób Kobiety Akademii Medycznej w Białymstoku, na przewodniczącego Tymczasowej Rady Wojewódzkiej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego²¹.

Już na następnym spotkaniu Tymczasowa Rada Wojewódzka postanowiła niezwłocznie przystąpić do tworzenia struktur organizacyjnych PRON na terenie Białostocczyzny. W przyjętych założeniach TRW PRON uznała za główne zadanie utworzenie w terminie do 15 września 1982 roku terenowych rad PRON we wszystkich miastach i gminach województwa białostockiego²². W efekcie działań podjętych przez członków TRW PRON oraz ogniw FJN, OKON do końca października 1982 roku na terenie województwa białostockiego zostały powołane 52 Tymczasowe Rady PRON we wszystkich jednostkach administracyjnych. Działy także 144 ognia podstawowe. Powstało także kilkanaście wiejskich rad PRON²³.

²⁰ *Deklaracje w sprawie PRON*, „Ideologia i Polityka” 1982, nr 9, *Dyskusja w sprawie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego*, „Trybuna Ludu”, nr 171.

²¹ Skład Sekretariatu stanowili: Mikołaj Kozak, Jan Bielski, Antoni Świetlicki, Waldemar Pawłowski, Antoni Grześkiewicz, Eugeniusz Leończuk i Helena Poniecka. APB PRON RW Bi, sygn. 1: Protokół z posiedzenia organizacyjnego TWR PRON z dn. 16.08.82 r., k. 38–39. Także: sygn. 1: Informacja z dotychczasowej działalności TWR PRON, k. 194. Także: *Porozumienie Narodowe – szansą spokoju i normalizacji życia*, „Gazeta Współczesna” 1982, nr 160, s. 1–2.

²² APB, PRON RW Bi, sygn. 1: Protokół z posiedzenia Sekretariatu TWR PRON z dn. 23.08.82 r., k. 44. Także: sygn. 1: Informacja z dotychczasowej działalności TWR PRON, k. 195.

²³ APB, PRON Bi, sygn. 1: Informacja na Plenum TWR PRON z dn. 31.03.82 r., k. 291. Także: sygn. 1: Informacja z dotychczasowej działalności TWR PRON, k. 201.

W okresie tworzenia się „nowej formuły porozumienia” władze PRL ukazywały proces organizowania się PRON jako rezultat „spontanicznych” inicjatyw obywateli, których połączyła troska o dobro Polski. Realia były jednak całkiem odmienne. Ruch powoływany był odgórnie z inspiracji władz, które podjęły decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego. W inicjowaniu ruchu dużą rolę odgrywała administracja terenowa oraz wojsko. W początkowej fazie działania, tworzone z sugestii komisarzy wojskowych i aktywistów partyjnych, komitety ocalenia narodowego najczęściej swoją działalność ograniczały do apeli o poparcie Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego i zachowanie spokoju. Zdecydowana część członków białostockiego PRON była uczestnikiem tej organizacji nawet o tym nie wiedząc, bowiem do ruchu były przyjmowane całe organizacje, przeważnie bez zawiadamiania o tym fakcie ich szeregowych członków. Pewna liczba osób należała do PRON „wielokrotnie”, gdyż należeli do kilku organizacji, które zgłosiły akces do PRON. W ramach PRON znajdowała się większość organizacji, które legalnie działały w latach 1983–1989, począwszy od partii politycznych, poprzez związki zawodowe i organizacje społeczne.

Główną siłę polityczną nowo powstającego ruchu stanowiła PZPR, dlatego też partia szczególnie dbała o rozwój PRON. Egzekutywa i Sekretariat Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku wielokrotnie podejmowały na swoich posiedzeniach problematykę dotyczącą ruchu. Zgodnie z zaleceniami wszystkie podstawowe organizacje partyjne aktywnie miały włączać się w prace PRON. Obok partyjnych zadań miały one udzielać pomocy organizacyjno-programowej i technicznej. Współpraca w ramach PRON miała być praktyczną realizacją leninowskiej koncepcji frontu ludowego, budowania socjalizmu przez bezpartyjnych wspólnie z członkami partii²⁴. Gremia kierownicze PZPR oczekiwały aktywnego włączenia się wszystkich ogniw partyjnych, organizacji i stowarzyszeń społecznych do pracy na rzecz podnoszenia rangi społecznej i politycznej PRON²⁵. Przy instancjach partyjnych powoływano zespoły aktywu partyjnego, mającego działać w strukturach PRON, których celem miało być inicjowanie przez członków partii na forum rad, komisji i zespołów problemowych działań wynikających z przy-

²⁴ APB, PZPR KW Bi sygn. 1602: Polityka porozumienia narodowego w działalności partii, k. 82

²⁵ APB, PZPR KW Bi, sygn. 1602: Zadania instancji partyjnych na rzecz rozwoju i umacniania PRON w województwie białostockim, k. 43.

jętej strategii porozumienia narodowego, walki i socjalistycznych reform²⁶. Dla działacza PZPR przystąpienie do ruchu nie oznaczało oczywiście rezygnacji z postawy komunistycznej. Partia nadal miała pozostać głównym rzecznikiem interesów klasy robotniczej w ruchu. Zakładano natomiast aktywność zmierzającą do przyciągnięcia do PRON bezpartyjnych, którzy byli gotowi współdziałać na płaszczyźnie PRON. Miało to wzbogacać więzi partii z bezpartyjnymi²⁷.

10 kwietnia 1983 roku odbył się w Białymstoku I Wojewódzki Zjazd Delegatów PRON. Ocenił on dotychczasową działalność ruchu, przyjął program działalności na przyszlą kadencję oraz wybrał władze PRON w województwie białostockim. Wystąpienia na I Wojewódzkim Zjeździe PRON w zdecydowanej większości dotyczyły miejsca oraz roli, jaką PRON powinien zajmować w systemie politycznym PRL. Omawiano także cele, jakie ruch powinien sobie wyznaczać, oraz kierunki jego działania. Podejmowano także sprawy poszczególnych ogniw PRON²⁸. Podsumowaniem wystąpień zjazdowych była uchwała przyjmowana przez Zjazd Delegatów. Odniosła się ona do osiągnięć ruchu. W uchwale podkreślano, że „porozumienie i odrodzenie narodowe są koniecznym warunkiem przewyciężenia kryzysu politycznego i gospodarczego oraz powrotu na drogę postępu”²⁹. Na zjeździe wybrano przewodniczącego, którym został prof. Piotr Boron oraz 26 delegatów na Kongres Krajowy ruchu. I Kongres PRON, który odbył się 7–9 maja w Warszawie, zakończył proces kształtowania się ideowego oraz organizacyjnego ruchu w skali kraju. W przyjętych na Kongresie „Zasadach statutowych PRON” zawarto postanowienia dotyczące charakteru, celów, funkcji i miejsca ruchu w systemie politycznym oraz zasad uczestnictwa w PRON. Odnosił się on także do struktury i organów ruchu jak i form działalności PRON i jego podstawowych ogniw i organów³⁰. Delegaci zdecydowali, iż ruch traktowany miał być jako „płaszczyzna wspólnego działania” osób

²⁶ Zob. APB, PRON RW Bi sygn. 1: Wykaz kandydatów do pracy w zespołach lub zespole doradczego przedstawionego przez PZPR, k. 73.

²⁷ *I Kongres PRON. Materiały i dokumenty. Stenogram z obrad*, Warszawa 1984, s. 56.

²⁸ APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z II Zjazdu Wojewódzkiego Delegatów w Białymstoku z, dn. 22.03.87 r., k. 73–81.

²⁹ APB, PRON RW Bi, sygn. 3: Uchwała II Zjazdu Delegatów PRON w województwie białostockim, k. 61.

³⁰ Zob. K. B. Janowski, *Polska 1981...*, op. cit., s. 61. Także: J. Kuciński, *Geneza...*, op. cit., s. 5; W. Roszkowski, *Półwiecze...*, op. cit., s. 839.

zgłaszających indywidualny akces, sygnatariuszy Deklaracji PRON oraz organizacji społecznych i stowarzyszeń zgłaszających akces zbiorowy³¹.

22 kwietnia 1983 roku odbyło się pierwsze posiedzenie nowo wybranej Rady Wojewódzkiej PRON w Białymstoku, na którym zatwierdzono regulamin pracy rady, wybrano prezydium oraz przedstawiono propozycje programowe. Na pierwszym posiedzeniu Rady Wojewódzkiej wyłoniono sześć Komisji: Problemów Młodzieżowych, Konsultacji Społecznych, Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych, Kultury, Nauki i Oświaty, Problemów Patologii Społecznych i Interwencji Społecznych. W 1988 roku przy RW PRON działało już 11 organów roboczych tj. Białostocki Klub Ekologiczny, Komisja Wsi i Rolnictwa, Wojewódzka Rada Kultury, Wojewódzka Komisja Narodowego Czynu Pomocy Szkole, Forum Młodego Pokolenia, Obywatelski Komitet ds. Uniwersytetu oraz Zespoły Interwencji Społecznych, Analiz Społeczno-Gospodarczych, Patriotyczno-Obronno Wychowania, Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Zespół ds. Pojednania Społecznego. Komisje skupiały 253 osoby w tym 79 (31%) to członkowie RW PRON. Pozostali byli działaczami ogniw i rad terenowych oraz przedstawicielami sygnatariuszy i uczestników zbiorowych ruchu³².

Działalność zdecydowanej większości komisji i zespołów ograniczała się do ich programowych zadań, tzn. opracowywania propozycji programowych, analizy zjawisk i procesów, konsultowania projektów dokumentów państwowych oraz formułowania wniosków dla potrzeb organizacji. Niektóre z nich prowadziły działalność interwencyjną oraz edukacyjną: Zespół Interwencji Społecznych i Patriotyczno-Obronno Wychowania. Wojewódzka Komisja NCzPSz zbierała środki na poprawę infrastruktury szkolnej w województwie białostockim. Forum Młodego Pokolenia organizowało spotkania młodzieży z samorządowcami i władzami województwa.

Praktyczną realizacją działań PRON w województwie białostockim były podejmowane głównie przez podstawowe ogniwia ruchu czyny społeczne. Na przestrzeni kilku lat na Białostocczyźnie w czynie społecznym naprawiono drogi dojazdowe do pól na długości 3,9 km³³. W Dubiczach Cerkiewnych w ramach akcji społecznikowskich, organizowanych przez PRON, wybudo-

³¹ Ibidem, s. 47.

³² APB, PRON RW Bi, sygn. 4: Informacja z działalności RW PRON w Białymstoku za okres od I Wojewódzkiego Zjazdu do końca 1984 r., k. 204. Także, sygn. 8: Materiał informacyjny, k. 203.

³³ APB, PRON RW Bi, sygn. 8: Informacja z działalności RG PRON w Poświętnem, k. 222.

wano pomnik ku czci żołnierzy Armii Czerwonej, poległych w walce o wyzwolenie kraju³⁴. W ramach czynu społecznego organizowanego przez ruch patriotyczny, budowano szkoły w Zwierzyńcu i Różanym Stoku na terenie gminy Dąbrowa Białostocka³⁵.

Białostocki PRON zajmował się więc praktycznie wszystkimi elementami życia społecznego, gospodarczego oraz politycznego; był także organizatorem kampanii przedwyborczych. Pełnił różne funkcje: inicjował i organizował szereg akcji społecznikowskich, pozostawiając po sobie materialne dowody istnienia. Nierzadko wypełniał lukę powstałą wskutek zawieszenia organizacji społecznych i zawodowych, podejmując działania w sferze socjalno-bytowej, czy sygnalizując nieprawidłowości w funkcjonowaniu administracji państwowej. Działania białostockiego PRON natrafiały często na niezrozumienie ze strony władz. Aktywiści ruchu byli traktowani jak jedni z wielu petentów do „załatwienia”. Taka sytuacja zaczęła rodzić wśród białostockich „pronowców” rozgoryczenie i apatię, co w konsekwencji przyczyniało się do ich wycofywania się z ruchu.

Mimo czynnych działań ze strony władz, ruch nie objął dużej części społeczeństwa. Jego zaplecze stanowili głównie pracownicy umysłowi, zaś robotnicy i chłopci, będący przewodnią klasą ówczesnej ideologii, byli w zdecydowanej mniejszości w białostockim PRON. W ruchu działało niewiele kobiet. Przeciętny uczestnik ruchu reprezentował starsze generacje, udział młodych ludzi w PRON nie był wysoki. PRON nie miał szerokiego zaplecza, nie był ruchem masowym, natrafiał na przeszkody w dotarciu do społeczeństwa, nie był w stanie przełamać stereotypów organizacji reżimowej, a jego działalność niejednokrotnie przybierała formy pozorne. Był to ruch sterowany z zewnątrz, ponadto nie był reprezentatywny dla społeczeństwa, ciążył na nim brak koncepcji programowej. To wszystko świadczyło o braku autentyczności tej nowej koncepcji i sztuczności jej istnienia.

Krokiem, który w zamierzeniach władz miał podnieść rangę PRON, było przyjęcie 20 lipca 1983 roku przez Sejm ustawy o zmianie Konstytucji. Odtąd ruch stał się ogniwem konstytucyjnym PRL-u. Zgodnie z tymi zapisami PRON decydował m.in. o listach wyborczych w wyborach lokalnych

³⁴ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Informacja o działalności PRON na terenie gminy Dubicze Cerkiewne, k. 143.

³⁵ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 29.12.88 r., 151.

i do Sejmu oraz był organizatorem kampanii przedwyborczej. Praktycznie bez uzyskania zgody PRON nie można było kandydować³⁶.

II Wojewódzki Zjazd PRON w Białymstoku, który odbył się 22 marca 1987 roku, zgromadził 436 delegatów. Na zjeździe wybrano nowe władze ruchu. Przewodniczącym pozostał prof. Piotr Boroń. Przyjęto „Program działania PRON na lata 1987–1991”. Najważniejszą treścią dyskusji nie były sprawy związane z coraz bardziej pogarszającą się sytuacją ekonomiczną kraju. Debatowano głównie nad problemami związanymi z ochroną środowiska. Rozmawiano także o celowości budowy Uniwersytetu w Białymstoku. Przedstawiciele środowisk kombatanckich i młodzieżowych dyskutowali o zagrożeniach, jakie niesie wyścig zbrojeń. Ponadto mówiono o konieczności zapobiegania patologiom społecznym³⁷. Uczestnicy zjazdu w pełni akceptowali politykę ówczesnych władz, nie zważając na pogłębiający się kryzys państwa. Podsumowaniem wystąpień zjazdowych była uchwała przyjęta przez Zjazd Delegatów, w której podkreślano, że „porozumienie i odrodzenie narodowe są koniecznym warunkiem przezwyciężenia kryzysu politycznego i gospodarczego oraz powrotu na drogę postępu”³⁸.

Od ostatniego Zjazdu uwidacznia się proces rozprężenia organizacyjnego ruchu. Na niskim poziomie kształtowała się aktywność działaczy. Pomiędzy innymi podpisania deklaracji o przystąpieniu do PRON wielu z nich było tylko biernymi uczestnikami, nie biorącymi udziału w pracach ogniw. Zjawisko to widoczne było m.in. w działalności Rady Wojewódzkiej, w której systematycznie zmniejszała się ilość osób uczestniczących w plenarnych posiedzeniach. Także w ogniwach podstawowych odnotowywano „pasywną działalność ogniw podstawowych PRON na terenie wsi i niektórych zakładów pracy”³⁹.

Decydujące o przyszłości ruchu okazały się lata 1988–1989. Zmiany społeczno-polityczne, jakie zaszły w kraju w tym okresie, spowodowały dalsze zmniejszenie znaczenia politycznego ruchu oraz jego społecznego autorytetu. „Nikt nie chce nas słuchać. Jesteśmy ruchem od świąt, dekoracją na zebraniach. Jesteśmy niewłaściwie traktowani przez sygnatariu-

³⁶ Za K. B. Janowski, *Polska 1981...*, op. cit., s. 61.

³⁷ APB, PRON RW Bi, sygn. 2: Protokół z II Zjazdu Wojewódzkiego Delegatów w Białymstoku z dn. 22.03.87 r., k. 73–81.

³⁸ APB, PRON RW Bi, sygn. 3: Uchwała II Zjazdu Delegatów PRON w województwie białostockim, k. 61.

³⁹ APB, PRON RW Bi, sygn. 7: Informacja z działalności Ruchu PRON na terenie gminy Czeremcha, k. 115.

szy, społeczeństwo i władze (...) Jesteśmy zbieraniną potrzebną od święta. Jak PRON ma rozwiązywać sprawy nie mogąc nic”⁴⁰. Autor tych krytycznych słów, Wiesław Drewniak, postulował, aby ruch określił się politycznie i stworzył własny program. Tak się jednak nie stało, bowiem sygnatariusze nie zdobyli się na stworzenie całkiem nowego i samodzielnego podmiotu politycznego.

Wraz z rozkładem systemu pod koniec lat osiemdziesiątych, rozpoczął się proces powolnej degradacji PRON. Ruch był traktowany bardzo lekceważąco przez władzę i społeczeństwo, określano go jako „dekorację od święta”. Wśród członków PRON ujawniało się poczucie frustracji, biorące się z niespełnionych ambicji politycznych oraz ograniczonych możliwości wpływania na zmianę systemu. Nie mobilizowało to do pracy w ruchu, a w dalszej konsekwencji było przyczyną zaprzestania działalności.

Wobec permanentnego kryzysu gospodarczego w całym okresie lat osiemdziesiątych, narastającego nacisku społecznego na władze, którego wyrazem była fala strajków robotniczych z kwietnia 1988 roku oraz postępująca erozja obozu rządzącego, część elity związanej z PZPR podjęła rozmowy z opozycją. Ich formalnym inicjatorem był PRON. Prowadzone w toku obrad „okrągłego stołu” negocjacje – od 6 lutego do 5 kwietnia 1989 roku – a przede wszystkim zawarte w ich rezultacie postanowienia były początkiem nowego rozdziału w dziejach Polski. Porozumienia zawarte między władzą a „solidarnościową” opozycją oraz dokonane zgodnie z nimi korekty obowiązującej Konstytucji były początkiem fazy zmiany ustrojowej. Został rozwiązany konflikt, który sprowadzał się do sporu na temat możliwości poddania rewizji uznawanych dotąd za nienaruszalne kanonów ustrojowo-politycznych realnego socjalizmu⁴¹. Obie strony uczestniczące w obradach zgodziły się na ewolucyjny sposób realizowania reform politycznych⁴².

Bezpośrednim następstwem tych porozumień było rozpoczęcie formalno-prawnych przemian systemu politycznego. Przyniosły one w rezultacie nowe instytucje oraz stworzyły nowy rodzaj relacji między organami mającymi spełniać zróżnicowane funkcje. W dalszej perspektywie spowodowały

⁴⁰ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Protokół z posiedzenia Prezydium RW PRON z dn. 29.12.88 r. Wystąpienie Wiesława Drewniaka, k. 152.

⁴¹ K. B. Janowski, *Polska. Rok 1989. W kręgu refleksji nad zmianą polityczną*, Kielce 1998, s. 21.

⁴² Zob. szerzej A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce w 1988–1990*, Kraków 2004, s. 174–273.

przejęcie władzy przez opozycję solidarnościową i w konsekwencji upadek idei Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego.

PRON zakończył działalność w 1989 roku. Na ostatnim posiedzeniu PRON, 8 listopada, Jan Dobraczyński powiedział: „Szanowni Państwo, Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego przestał istnieć, a więc nasze spotkanie jest spotkaniem ostatnim. Jeszcze raz przyjmijcie podziękowanie za waszą współpracę i za wasze zaufanie. Gdy podejmowałem się przewodnictwa PRON-u byłem samotnym pisarzem, człowiekiem, który rzucał słowa. Nie umiał ich jednak wcielać w życie społeczne. To wyście nauczyli mnie tego, wyście pokazali, czym jest działanie poprzez zbiorowość. I winien jestem wam wdzięczność i dziękuję wam za to. Żegnamy się, ale myślę, że żegnamy się jako przyjaciele. Życzę Wam, abyśmy idąc w dalszą przyszłość żyli i nie tracili nadziei”⁴³.

Cztery dni po zakończeniu działalności Rady Krajowej PRON, 13 listopada 1989 roku zebrała się w Białymstoku Rada Wojewódzka. Głównym punktem posiedzenia plenarnego było zakończenie działalności Rady⁴⁴. Po przedstawieniu informacji z działalności PRON w województwie białostockim przez Przewodniczącego RW Piotra Boronia i po krótkiej dyskusji zebrani podjęli rezolucję o zakończeniu działalności, zwracając się do wszystkich uczestników i sympatyków ruchu z apelem o zaangażowanie się w nowe inicjatywy kształtujące społeczeństwo polskie⁴⁵. W listopadzie podobne uchwały podjęły ogniwa PRON niższego szczebla w województwie białostockim. „W związku z zaistniałą sytuacją społeczno-polityczną w kraju i powołaniem rządu Tadeusza Mazowieckiego oznacza dla wielu działaczy PRON spełnienie idei porozumienia narodowego, która była celem ruchu. W tej sytuacji podstawowe dla kraju, miast i gmin problemy będą rozpatrywane na forum wybranego przez społeczeństwo parlamentu, a w perspektywie przyszłych organów samorządowych. Z uwagi na powyższe postanowiono zakończyć działalność rady PRON z dniem powzięcia uchwały”⁴⁶.

⁴³ www.polskaludowa.pl. z dn. 24.04.2006.

⁴⁴ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Plenum RW PRON w Białymstoku z dn. 13.11.89 r., k. 191.

⁴⁵ APB, PRON RW Bi, sygn. 9: Uchwała RW PRON w Białymstoku o zakończeniu działalności, k. 268–269.

⁴⁶ APB PRON RW Bi, sygn. 36: Uchwała RG PRON w Dąbrowie Białostockiej z dn. 29.11.89 r. w sprawie zaprzestania działalności, k. 89.

Zaproponowana przez władze PRL formuła wspólnego działania społeczeństwa na rzecz dobra kraju nie miała większych szans na sukces. Intencje powoływania „nowej płaszczyzny porozumienia”, miały jedynie charakter deklaracyjny, ponieważ nie obejmowały zmiany systemu politycznego. Przekształcenia te, nie sięgając wyższych szczebli struktury rządów, nie przekraczając też ram ustrojowych, miały służyć utrwaleniu i doskonaleniu państwa socjalistycznego. PRON miał w miarę postępów normalizacji legitymizować władzę. Głównym celem idei „porozumienia narodowego”, głoszonej na początku stanu wojennego, było poszerzenie bazy społecznej władzy. Zapewne chodziło o zachowanie dotychczasowego układu sprawowania władzy z utrzymaniem przez partię komunistyczną jej dominującej pozycji. Powołując ten ruch, władze PRL szukały inspirujących impulsów, które miały odświeżyć idee „porozumienia narodowego”, nawołując do odrodzenia w społeczeństwie wartości uznawanych za pożądane – moralności, pracy i obowiązków. Był to wszakże, według Karola B. Janowskiego, zabieg o swoistej wymowie, wskazujący na osobliwy kierunek relacji. To nie państwo miało ulec przeobrażeniom, lecz naród, podlegający odrodzeniu⁴⁷.

“Movement for National Agreement” in the Białystok Area in the eighties of the 20th century – an outline

Summary

During the martial law the state authorities of the Peoples' Republic of Poland decided to assign a new formula implementing the ideas of the “national agreement”. A new initiative was to be a “platform of cooperation”, which referred to earlier concepts of national fronts. The ideas of the movement were realized in a form of Obywatelskie Komitety Ocalenia Narodowego (OKON) (Civic Committees of National Salvation). Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) (the Polish Unified Workers' Party) was the main initiator of establishing organizations, as well as the “kindred parties”: Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL) (the United Peoples' Party) and Stronnictwo Demokratyczne (SD) (Democratic Party). The field administration and army played a great role in initiating the movement, too. In Białystok Province the first OKON was appointed by Hajnówka's inhabitants already in the middle of January 1982. Until the end of that year a number of the committees in Białystok Area increased up to 210. Another phase of building the “front of national agreement” was the adoption of the “Declaration on Patriotic Movement for National Rebirth” on 20th July 1982 in Warsaw at the meeting of PZPR's Cooperation Commission, ZSL and SD with the participation of secular

⁴⁷ K. B. Janowski, *Polska 1981...*, op. cit., s. 48–49.

denomination societies of PAX Association, Christian Social Society and Polish Catholic-Social Union. The adoption of this document was an impulse for further development of the movement in the Białystok Area. In 1983–1989 most social organizations, which were legally operating, were contained within the movement, starting from political parties through trade unions to social organizations. Białystok PRON (Patriotic Movement for National Rebirth) dealt with all elements of social, economic and political life as it was an organizer of pre-election campaigns as well. The movement often fulfilled its functions: initiated and organized a number of community actions leaving factual proofs of its existence behind. More often than not, it filled in the gap that originated in result of suspended activity of social and professional organizations, by taking up actions in the sphere of social and living conditions or by signaling irregularities in state administration's operations. Together with disintegration of the system at the end of the eighties, a process of slow PRON's degradation started. The movement was treated very superficially by the authorities and the society and was referred to as a “holiday decoration”. At the end of the eighties members of Białystok PRON started to feel frustration caused by unfulfilled political ambitions and limited possibilities of influencing a change of the political system. It did not have a mobilizing impact on works in the movement, and consequently, led to termination of its activity in November 1989.

«Движение национального соглашения» на Белостокчине в восьмидесятые годы XX века. Очерк проблематики

Резюме

В ситуации военного положения государственные власти ПНР решили наметить новые формулы, осуществляющие идеи «национального соглашения». Новая инициатива должна была иметь характер «точки взаимодействия» и продолжать предыдущие концепции национальных фронтов. Идеи движения реализовались в форме Гражданских комитетов национального сохранения (ГКНС). Главным инициатором создания организации была Польская объединенная рабочая партия (ПОРП), а также «братные партии»: Объединенная народная партия (ОНП) и Демократическая партия (ДП). В начинании движения большую роль играла тоже местная администрация и армия. В белостокском воеводстве первый ГКНС создали жители Гайновки, уже в половине января 1982 г. К концу этого года количество комитетов на Белостокчине увеличилось до 210. Очередным этапом строения «фронта национального соглашения» было решение принять 20 июля 1982 г. в Варшаве на заседании Комиссии взаимодействия ПОРП, ОНП и ДП с участием светских религиозных обществ: Общества ПАКС, Христианского общественного общества, Польского католико-общественного союза, «Декларации по делу патриотического движения национального возрождения». Принятие этого документа стало побуждением к дальнейшему развитию движения на Белостокчине. В 1983–1989 гг. в рамках движения находилось большинство общественных организаций, легально

действующих, начиная с политических партий, через профсоюзы и общественные организации. Белостокское Патриотическое движение национального возрождения (ПДНВ) занималось всеми элементами общественной, хозяйственной и политической жизни, так как оно было также организатором предвыборных кампаний. Движение активно выполняло свои функции: было инициатором и организатором ряда акций служения обществу, оставляя за собой материальные доказательства его существования. Нередко оно заполняло пробелы, возникшие вследствие приостановки деятельности общественных и профсоюзных организаций, принимая на себя действия в социально-бытовой сфере или сигнализируя неправильности в функционировании государственной администрации. Вместе с распадом системы в конце восьмидесятых годов начался процесс медленной деградации ПДНВ. Власть и общество к движению относились очень поверхностно, его определяли как «праздничное украшение». Среди членов белостокского ПДНВ в конце восьмидесятых годов проявлялось чувство фрустрации, вытекающее из несбыточных политических стремлений, а также ограниченных возможностей влиять на изменение политической системы. Это не влияло мобилизирующе на работу в движении, и в результате стало причиной прекращения его деятельности в ноябре 1989 года.